

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑
สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี)
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

ภูมิลำเนาเดิม	(ไม่ปรากฏ)
วันประสูติ	(ไม่ปรากฏ)
วันสถาปนา	พ.ศ. ๒๓๒๕ ในรัชกาลที่ ๑
วันสิ้นพระชนม์	เดือน ๕ ปีชวด จ.ศ. ๑๑๕๖ ตรงกับปี พ.ศ. ๒๓๓๗ ในรัชกาลที่ ๑
พระชนมายุ	(ไม่ปรากฏ)
ทรงดำรงตำแหน่ง	
สมเด็จพระสังฆราช	๑๒ ปี

พระประวัติเบื้องต้น

สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ทรงมีพระนามเดิมว่า ศรี หรือบางตำราเขียนว่า สี พระประวัติในเบื้องต้นมีความเป็นมาอย่างไรไม่ปรากฏหลักฐาน ปรากฏแต่เพียงว่า เดิมเป็นพระอาจารย์ศรี อยู่วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อครั้งเสด็จกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ พระองค์ได้หนีภัยสงครามไปอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช

ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชครั้งแรก

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จไปตีเมืองนครศรีธรรมราช และทรงพบ พระอาจารย์ศรีที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น จึงได้ทรงอาราธนาให้มาอยู่ที่วัดบางว่าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ในปัจจุบัน) ครั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จกลับจากเมืองนครศรีธรรมราชมายังกรุงธนบุรีแล้ว ได้ทรงสถาปนาพระอาจารย์ศรีเป็นสมเด็จพระสังฆราช ในปี พ.ศ. ๒๓๑๒ นับเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๒ แห่งกรุงธนบุรี

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๒๔ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระสัญญาวิปลาสน์สำคัญพระองค์ว่า ได้บรรลุโศดาปัตติผล จึงดำรัสถามพระราชาคณะว่า พระสงฆ์ปุถุชนจะไหว้คฤหัสถ์ซึ่งเป็น พระโศดาบันบุคคลได้หรือไม่ พระราชาคณะบางพวกที่เกรงพระราชอาญาก็ถวายวิสัยเห็นว่า พระสงฆ์ปุถุชน ควรจะไหว้คฤหัสถ์ที่เป็นพระโศดาบันบุคคลได้ แต่สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ถวายวิสัยเห็นว่า “ถึงมาตรวจว่าคฤหัสถ์เป็นพระโศดาบดี แต่เป็นหินเพศดำ อันพระสงฆ์ถึงเป็นปุถุชน ก็ตั้งอยู่ในอุคมเพศ อันสูง เหตุทรงผ้ากาสาวพัศตร์ และพระจตุปารีสุทธิศีลอันประเสริฐ ซึ่งจะไหว้นบคฤหัสถ์ อันเป็น พระโศดาบันก็บมิควร”

วิชานานี้ไม่ต้องพระทัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงมีพระราชดำริให้ออศมเด็จพระสังฆราช (ศรี) จากสมณศักดิ์ฐานันดรลงเป็นพระอนุจร และโปรดให้คุมตัวไว้ที่วัดหงส์ แล้วทรงสถาปนาพระโพธิวงศ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชแทน

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปราบดาภิเษก และสถาปนา กรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น หลังจากที่ได้ทรงจัดการฝ่ายอาณาจักรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงทรงจัดการฝ่ายพุทธจักร เพื่อให้พระพุทธานุศาสนและสังฆมณฑลเจริญรุ่งเรืองสืบไป ได้โปรดเกล้าฯ ให้คงสมณฐานันดรศักดิ์แด่ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) และให้ครองวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหารดังเดิม เนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์มั่นคง และดำรงรักษาพระพุทธานุศาสนาโดยแท้ มิได้อาลัยแก่กายและชีวิต ควรเป็นที่นับถือ ไหว้บนเคารพบูชา สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) จึงนับเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์แรกแห่ง กรุงรัตนโกสินทร์

พระเกียรติคุณ

การสังคายนาพระไตรปิฎก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงปราบดาภิเษกเสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติ แล้ว ได้ทรงจัดสังฆมณฑลและฟื้นฟูพระพุทธานุศาสนา ในด้านสังฆมณฑลทรงกำจัดการชกฉกฉวย และทรงตรากฎพระสงฆ์ขึ้น ส่วนในด้านทำนุบำรุงพระพุทธานุศาสนาให้เจริญมั่นคงนั้น ได้โปรดให้รวบรวม พระไตรปิฎกทั้งที่เป็นอักษรลาว อักษรรามัญ ตรวจชำระแล้วแปลงเป็นอักษรขอมจารึกลงใบลาน ประดิษฐานไว้ ณ หอพระมนเทียรธรรม พร้อมทั้งโปรดให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์สำหรับ เล่าเรียนไว้ทุก ๆ พระอารามหลวง

ต่อมาทรงมีพระราชดำริเห็นว่าพระไตรปิฎกที่โปรดสร้างขึ้นเมื่อต้นรัชกาลนั้น ยังบกพร่องตกหล่น เป็นอันมากทั้งพยัญชนะและเนื้อความ จึงได้โปรดอาราธนาสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะให้ดำเนินการ ประชุมสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎก สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ได้ทรงเลือกพระราชาคณะ ฐานานุกรมเปรียญอันดับที่เล่าเรียนพระไตรปิฎกได้พระสงฆ์ ๒๑๘ รูป กับราชบัณฑิตยจารย์ ๓๒ คน ทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ณ วัดนิพพานาราม (วัดพระพระศรีสรรเพชญ์ดาราม หรือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในปัจจุบัน) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ การสังคายนาพระไตรปิฎกในครั้งนี้ นับเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ ๒ ของราชอาณาจักรไทย

การชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้ใช้เวลา ๕ เดือน ก็เสร็จสมบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกมหาราช ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้จารึกพระไตรปิฎกซึ่งชำระบริสุทธ์แล้วนั้นลงลานใหญ่ แล้วปิดทองที่บั้งปกหน้าปกหลัง และกรอบ เรียกว่า ฉบับทอง ห่อด้วยผ้ายกเชือกมัดด้วยไหม เบญจพรรณ มีฉลากงาแกะเป็นลวดลายเขียนอักษรด้วยน้ำหมึก และฉลากทองเป็นตัวอักษรบอกชื่อ

พระคัมภีร์ทุก ๆ พระคัมภีร์ แล้วอัญเชิญเข้าประดิษฐานในตู้ประดับมุก ตั้งไว้ที่หอพระมนเทียรธรรม กลางสระในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

การชำระสังฆมณฑล

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้โปรดให้ตรากฎพระสงฆ์ขึ้นสำหรับ ใช้เป็นแบบแผนบริหารการคณะสงฆ์ นับเป็นกฎหมายคณะสงฆ์ฉบับแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ การชำระสะสางการคณะสงฆ์ครั้งนี้ แม้จะเป็นเรื่องของราชการ หรือการแผ่นดิน แต่สมเด็จพระสังฆราช ในฐานะทรงเป็นประมุขแห่งสังฆมณฑล ก็ต้องทรงรับภาระหนัก ดังที่ปรากฏในกฎพระสงฆ์ว่า “ให้มอญ ลาวทั้งปวงฟังบังคับบัญชาสมเด็จพระสังฆราชผู้เดียว”

สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ทรงเป็นกำลังสำคัญในการชำระฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทั้งในด้านความประพฤติของพระภิกษุสามเณร การบูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถาน การตรวจชำระพระไตรปิฎก ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติ ของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ซึ่งนับเป็นพระเกียรติประวัติของสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) โดยแท้

พระกรณียกิจพิเศษ

พ.ศ. ๒๓๓๑ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ทรงเป็นพระราชอุปัชฌายาจารย์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ขณะทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร และสมเด็จพระเจ้าหลานเธออีก ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรเทวี และสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง เทพหัรริรักษ์ ทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมหาราชวัง

พระอวสานกาล

สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช แห่งกรุงธนบุรี ในรัชกาล สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ๑๒ ปี และทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ๑๒ ปี เช่นกัน สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) สิ้นพระชนม์เมื่อ เดือน ๕ ปีชวด ฉศก จ.ศ. ๑๑๕๖ ตรงกับปี พ.ศ. ๒๓๓๗ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ไม่ปรากฏว่ามีพระชนมายุเท่าใด ในกฎพระสงฆ์ได้กล่าวถึงพระองค์ไว้ว่า “สมเด็จพระสังฆราชผู้เฒ่า” จึงสันนิษฐานว่าน่าจะมีพระชนมายุไม่น้อยกว่า ๘๐ พรรษา